PG
3916
.2
U36
1922

From the Collection
of the late

JOHN LUCZKIW

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА РЕВОЛЮЦІЙНОЇ - ДОБИ -

Львів — Відень, 1922
Накладом „Українського Прапора“

В Управі „Українського Прапора“

(Wien, VIII. Langegasse 5, Tür 6)

можна набувати отсі видання:

1. **Крівава Книга.** Матеріяли до польської інвазії на українські землі Східної Галичини 1918—1919, часть I. 8⁰, ст. 100, Відень 1919. Також в инших мовах. Ціна 240 кор.
2. **Крівава Книга.** Українська Галичина під окупацією Польщі в рр. 1919—1920. Часть II. Зладили: Др. М. Лозинський і проф. П. Карманський. Відень 1921, стор. 244, 8⁰. Ціна 800 К.
3. **За державну незалежність Галичини.** Чому українська Галичина не може прийти під Польщу. Зладив Др. М. Лозинський. Також по французьки. Відень 1921, стор. 56, 8⁰. Ціна 120 кор.
4. **Нехай живе Незалежна Галицька Держава!** Збірка статей. Відень 1922, ст. 80, 16⁰. Ціна 200 кор.
5. С. Р.: **Галичина та Соборна Україна.** Відень 1921, стор. 16, 16⁰. Ціна 40 кор.
6. С. Р.: **Галичина й нові держави Европи.** Відень 1921, стор. 32, 16⁰. Ціна 100 кор.
7. С. Р.: **Економічні основи галицької державности.** Відень 1921, стор. 30, 16⁰. Ціна 100 кор.
8. С. Р.: **Нафта Східної Галичини,** Відень 1922, стор. 44. 16⁰. Ціна 150 кор.
9. Олекса Бурнатович: **Українська ідеольоґія революційної доби.** Відень 1922, стор. 120, 16⁰. Ціна 700 кор.
10. Др. Осип Назарук: **Рік на Великій Україні.** Спомини з української революції. Відень 1920, ст. 342, 16⁰. Ціна на ліпшім папері 800 кор, на звичайнім 600 кор.

1. Л.

Ukraïns'ka

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ДОБИ

З приводу літературної анкети
.·. „Українського Прапора“ .·.

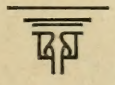

Львів—Відень, 1922

DEC
1983

PG
3916
.2
U36
1922

Накладом „Українського Прапора“

ВСТУП.

Се, що політичний часопис займається літературою й хоче впливати на її розвиток — у нас потребує оправдання. В инших народів уже ні. У великім, пятьтомовім виданню „Handbuch der Politik“, яке з ріжних точок погляду розбирає причини страшного погрому Німеччини, є такі цікаві висновки:

Нещастєм Німеччини було здавна те, що безумовно спільні національні ідеали істнували тільки в малих гуртках. Спільна мова була одиноким і то зовнішнім знаком приналежности до цілости. Нахил до індивідуалізації й партійного розбиття ріс в міру того, як поширювалася освіта. А та освіта була в основі чужа: з рецепцією римського права виросла каста чужих народови провідників. Опісля те відчуженнє збільшила ще французька освіта вищої кляси. Щойно німецька національна література приготовила народини спільної національної свідомости, але покищо для тонкої верстви.*)

Таким чином відповідним духом переняту літературу підноситься до значіння першої підвалини національної сили в політиці.

Ще виразніще підчеркує се професор права гамбурґського університету в своїй студії про анґлійську літературу. Він пише**): Між усіми великими літературами

*) V. том: G. Bernhard: „Die Ausbildung des Politikers“. Ст. 434.
**) V. том: Albrecht Mendelssohn Bartholdy: „Die Politik in der englischen Literatur“. Ст. 455 і далі.

світа ніяка инша неперенята так наскрізь політикою як анґлійська, хоч має се й російська та німецька аж до книжочок для дітей включно. В анґлійській літературі найсильніщі поетичні уподібнення лучаться майже правильно з найсильніщим переняттєм поетів державною думкою. Видно се виразно вже в тім, яке визначне місце займають в анґлійськім письменстві утопії, почавши від „Утопії“ Томаса Мора 1516 р. . . .

А в нас, Українців з обидвох боків Збруча — подібні думки ще єресь. Тут усе, що доторкнеться найважніщої справи одиниці й нації, тимсамим виходить поза обсяг „чистої“ літератури й „мистецтва“.

Війна й революція та їх невмолимі послідовности мусять відучити нас від таких перестарілих поглядів. Вони вже зачинають відучувати. Наскільки — се показує літературна анкета, розписана нашим політичним орґаном. Статистичні й літературно-політичні висновки з сеї анкети знайде читач у сій книжечці.

Тут слід іще підчеркнути, що мірилом розвитку нашої національної сили є не тільки напрям і якість письменницьких творів, але також їх скількість і поширеннє між народом. Напрям і якість розмірно лекше оцінити, ніж скількість, бо в нас видавці чомусь не подають числа печатаних примірників. А вже поширеннє надзвичайно трудно ствердити хочби в приближенню, бо наші видавництва не видають ніяких статистик про те, в які околиці й між які слої населення розходяться їх видання (раз тільки була цікава статистика Л.-Н.В). Без такого ствердження неможливі ніякі пляни на будуче. Без сього навіть найкраще письменство не вспіє доконати нічого иншого крім виховання незначної верстви інтеліґентів, яка битиметься як риба об лід, аж поки не винищить її при першій нагоді — таки наша власна неосвідомлена народня маса.

Відень, в червні 1922.

Осип Наварук.

Загальні уваги й кілька цифр.

Анкета в справі нашої творчости під теперішню пору, започаткована й переведена „Українським Прапором“ в чч. 3—14. і 18. с. р., закінчена. Не від річи тому буде звести її підсумки, бо матеріял, який вона принесла, цінний не тільки для літературного критика й історика літератури, але також для кождого тямучого громадянина, який цікавиться нашим духовим життєм і нашою національною творчістю. Тим більшу вагу має ся анкета для українських письменників з одного і для українських видавців із другого боку. Сеж неоцінене жерело інформацій для одних і других, хто, як і над чим працює, що зроблено, а чого ще ні, що треба зробити в першу чергу, а з чим можна заждати на пізнійше і т. д., словом — вислід сеї анкети повинен бути відомий кождій інтелігентній людині, що інтересується українською письменницькою творчістю, для її власної орієнтації.

Кермуючись отсими міркуваннями, спробуємо дати кілька уваг і цифр про сю анкету. Заздалегідь треба зазначити, що вона далеко не дає повного образу нашої теперішньої творчости. На се зложилися ріжні причини. Одні з них загально відомі. Адже живемо в часах страшного лихоліття, поневолені на рідній землі, розбиті й розпорошені на чужині. Через те в ненормальному становищі ціла наша творчість і її діячі. Не диво, що з Великої України не маємо ніяких відповідей, з Галичини й великих українських еміґраційних осередків у корінній Польщі розмірно небагато. Найсильнійше відгукнулася на наш поклик українська еміґрація в середущій Европі, найпачеж наш найбільший і найрухливійший еміґраційний осередок: Відень. Другою причиною сього, що образ нашої анкети неповний, являється обставина, що спершу задумали ми її як чисто літературну, тому звернулися ми з запитами тільки до письменників-белєтристів (поетів, повістярів), а щойно з часом рами її поширилися самі собою на всі роди українських робітників пера (учених, публіцистів, економістів). Се причинилося до збільшення й уріжнороднення анкети, але відбилося відємно на задуманій нами її одностайности.

Та всеж таки й те, що принесла нам анкета „У. П.“, вказує наглядно, що українські духові робітники — на перекір важким теперішнім обставинам — стоять витревало на сторожі нашого

духового життя й піддержують по своїм силам святий огонь рідної творчости. Мабуть не помиляємося, коли скажемо, що вислід нашої анкети є показчиком трохи не половини українського літературно-наукового дорібку під теперішній час. Тим самим є наша анкета важним культурним ділом.

Перейдім до самої анкети. Наперед кілька цифр. Взяло в ній участь 82 письменників, з того 9 жінок. Галичан 48 (з того 10 живе на Підкарпатській Руси), Придніпрянців 30 (в тім 1 з Дубна на Волині), Буковинців 4 (з того 2 жінки). З автохтонів Підкарпатської Руси не взяв участи ніхто. Таксамо не одержали ми ніякого голосу з Америки, де така численна наша еміґрація, яка розвиває також, як се знаємо з її сильної преси і її видавництв, свою питому творчість.

Коли подивитися на учасників анкети по краям, то найбільше їх (майже половина) живе в Австрії (37). Дальше слідує Східна Галичина (17), Підкарпатська Русь (11), Чехословаччина (5), Польща (3), Німеччина (3), Франція (3), Буковина (2), Волинь (1).

Місця перебування учасників такі: Відень (31), Львів (13), Ужгород (5), Прага (5), Баден к. Відня (-), Тарнів (3), Париж (3). Решта (18) розсіяна одинцем по всіх усюдах.

Скількість творів, які згадуються в анкеті, виносить 487. Мала частина їх уже видана, більша написана, ще більша щойно викінчується або тільки задумана.

Коли слідити за нашою творчістю на основі анкети, то впадає в очі, що найбільше учасників, які працюють на полі красної літератури, взялося до історичної повісти, історичних оповідань та оповідань для молоді. Ся обставина подиктована очевидно потребою хвилі і — більшою можливістю виходу в світ таких творів. Характеристичне й те, що історичним творам і то в першій мірі з нашої старої історії, в меншій з часів козаччини, присвячують свій талант і працю виключно Галичане, з придніпрянських учасників не займається сим родом творчости ніхто. Варто ще зазначити, що в сій области працює двох авторів над тою самою темою, а саме повість про теребовельського князя Василька пише одночасно Бирчак в Ужгороді й Капій в Теребовлі.

Дальше слідують усякого роду спомини й оповідання та вірші з часу війни. Се зрозуміле, бо поколіннє, що перенесло на своїх плечах тягар світової, українсько-польської й українсько-московської війни, мусіло на звязані з нею події відповідно зареаґувати. Се зрештою нині загальноевропейська поява.

Для фільму працює тільки двох письменників: Винниченко й Пачовський. Ся обставина говорить багато сама за себе. В західних і середущих краях Европи працює й живе з того великий процент робітників пера. Та треба сказати, що се по всякій правдоподібности взагалі

перші українські письменники, які працюють для фільму.

Инші роди творчости заступлені в анкеті таким ріжнородним матеріялом, що годі покищо щонебудь певне про них сказати. Тому над ними довше не спиняємося.

Зате годі нам не згадати про страшні иноді обставини, серед яких родиться українська творчість. Бо коли відома українська письменниця пише в році свого ювилею, до того на старости літ: „В моїй хаті так зимно, що не можу писати“,*) або коли молодий письменник каже, що „не маючи зі своїх писань ані гроша, примушений робити все, що тільки попадеться під руку: направляю годинники, стрижу людей, вишиваю рушники, рубаю дрова“, -- то таке положеннє письменника більше як ненормальне. Се сумна сторінка, сумна й болюча і — така характеристична в нашім національнім життю . . .!

Анкета „Українського Прапора“ відслонює нам ще й инші подробиці, прим. ріжні псевдоніми. В европейській науці становлять письменницькі псевдоніми вже здавна окрему галузь історії літератури (криптольогія). З уваги на те варто й у нас звертати на сю справу більше уваги, тимпаче, що вона дуже цікава. Так довідуємося

---

*) Се дало притоку Д-ру М. Лозинському до написання гарної статі в обороні українських письменників в американській „Свободі“.

з анкети між иншим, що б. гофрат і член палати панів старої Австрії писав під псевдонімом брошури в обороні нашого народу, які віденська прокураторія — конфіскувала.**)

Але найбільша цінність анкети се її безпосередність: адже кождий учасник її говорив сам від себе і про себе, бож ми дали всім, старшим і молодшим, відомим і менше відомим, повну свободу слова.

На закінченнє отсих кількох заміток уважаю за потрібне висловити свій жаль з приводу того, що декілька поміщених у нас голосів послужило деяким органам преси нагодою до нападу на їх авторів.***) Се не лежало зовсім у нашій інтенції.

Участь значного, хоч далеко неповного числа українських робітників пера в нашій анкеті є доказом, що анкета була потрібна й на часі. Вона дає Редакції — незалежно від естетично-критичних висновків, якими тут не займаємося — повне вдоволеннє ізза доцільної праці.

Іван Німчук.

**) Див. „Український Прапор“, ч. 13. с. р.
***) Див. „Соборна Україна“, ч. 5. і 10. с. р.

Естетично-критичні висновки.

Коли почали являтися перші голоси нашої літературної анкети, то українські скептики, які з давних давен становлять поважну частину нашого громадянства, зараз вирішили, що така анкета очевидно цілком непотрібна й нікому не принесе ніякої користи. Українські скептики (а між ними в першу чергу найріжнійшого роду заздрі крикуни, бляґери, пустомельники, мізантропи, песимісти, десперати й воскові фіґури) вважалиб нормальним і в добре зрозумілім власнім інтересі навіть бажаним — такий стан нашого літературного життя, який і на далі знаменувалаб повна недостача всякої духової сполуки та співтворчого порозуміння. Ся недостача була одною з найбільш відємних признак українського письменницького життя досі. Отож усім темним духам булоб найкраще зберегти її і на далі. Вона причина сьому, що нашу поетичну творчість — особливо за останні десятиліття — затроювали

й викривлювали всякого роду фалшиві аристократизми та незрілі індивідуалізми.*) Вона жерело тих псевдо-ліричних культів убивчої самоти та безпросвітного смутку, які в нашій передвоєнній поетичній творчости — особливо в Галичині — витворювали таку порожнечу світогляду й почування. Вона, ся недостача справжньої духової сполуки та порозуміння між працьовниками нашого письменства вбивала в нас досі цілі ряди менших талантів і кидала свої темні тіни й на творчість великих. Хто з нас не знає горесних слів Івана Франка про те духове сиріцтво, яким він карався майже ціле своє життє? Хто з нас нині в силі сказати, які вершини мистецтва булаб осягнула творчість Лесі Українки або Ольги Кобилянської, колиб вони від перших своїх кроків були почували всю блаженність сполуки не тільки з рідною землею, але і з рідним громадянством? Колиб хтось іменем сього громадянства був заєдно і з любовю питав: Над чим працюєте? В яких обставинах працюєте? З якою метою і для кого працюєте? Але щож — з такими питаннями наші робітники духа не звикли були стрічатися. Зате наші редакційні котерії і котерійки, кермовані славетними скептиками, дуже любили відбирати молодим письменникам

*) Навіть такий ґеніяльно уподоблений аристократизм духа, як його бачимо у Фрідріха Ніцше — се до певної міри патольоґічний обяв хоробливо самотного життя.

усю охоту до праці при помочи насмішливих або лайливих рецензій, писаних здебільшого безжурними дилєтантами зпід стягу льокальної хроніки. А старшим поклонялися найрадше — в некрольоґах. Питаннєм про те, в яких обставинах та над чим працює рідний письменник — наші колишні редакційні репортери не журилися. Бо ідеал вищої духової злуки, творчої спів-свідомости між поодинокими працьовниками духа не істнував для них і не потрібував істнувати.

Отсе й перша думка, яка насувається критикови при ясуванню вражінь з літературної анкети „У. П.“.

Правда — отсе духове зближеннє між нашими письменниками і громадянством, розбудженнє дружньої спів-свідомости творчих цілей і доріг до них, наша анкета покищо тільки намітила, змогла щераз видвигнути культурний ідеал тільки в дуже вузьких межах. Але вже ся початкова, сказатиб, примітивна форма загально-української літературної анкети є наглядним доказом сього, що творчі зусилля наших духових працьовників і незалежно від себе та без свідомости одного спільного творчого ідеалу виявляють кілька дуже замітних спільних напрямів і спільних признак. Значить — літературний критик може оцінювати сю анкету не тільки як чинник духового порозуміння між письменниками і не тільки з огляду на долю письменників. Несвідома спільність деяких творчих напрямів і то

саме таких, які в нас являються новими — звертає увагу критика на те, що вся наша творча духовість преться на нові шляхи й аж домагається одного творчого фронту та все-свідомого доцільного проводу. Ось у яркім протиставленню до передостанньої доби української письменницької творчости являється епіка, і то здебільшого романова, історична епіка предметом найважнійших праць наших письменників (особливо молодшої і наймолодшої ґенерації). Віршована лірика виявляє в порівнанню з прозовою епікою приблизно відношеннє 1 : 4. А друге: Майже всі ті великі історіоепічні спроби се твори галицьких Українців. Вони являються отже гострою творчою реакцією проти тої авто-ліричної однотонности, яка так невідрадно знаменувала письменницьку творчість у Галичині перед війною.

Хотілосяб із глибини душі вірити в те, що се не химерні випадкові появи, тільки вперті конечности, які звикли являтися віщунами майбутнього на овидах нових письменницьких епох. І хотілосяб щераз і все наново проголошувати громадянству те, що твориться в середовищах нашої письменницької праці. Хотілосяб наклику-вати наших творців до творчої боротьби під одним стягом великого визвольного ідеалу. Геть із самотними, неплідними песимізмами! Геть із трійливою ненавистю відчужених відлюдків, які своїм жебрацьким, псевдо-ліричним голосіннєм гадають виспівувати тільки свою ледачу неміч,

своє неуцтво та свою неспосібність! Всі великі епохи у вселюдськім письменстві були сотворені творцями, які стояли у великих середовищах життя, вміли кермувати гуртами, йшли одноцільними лавами зєднуваних собі союзників проти своїх ворогів та мали найглибшу свідомість сього, чого хотіли й за що боролися. Згадаймо тільки, які боркі, свідомі своїх творчих ідеалів були великі творці німецького клясицизму: Лєссінґ і Гердер, Шіллєр і Ґете! Лєссінґа називають Німці ще нині хоробрим Гуттеном критики. А Гердер у своїй, як він називав, „ідейній жагучости“ доходив іноді до нетерпимости. Та ще: великі переломові письменники знали гаразд трудну штуку співпраці з иншими, штуку доцільного обміну ідей, принимання впливів чужої духовости та власного впливання на чужу духовість.

Українське письменство не свідчить про те, щоб наші письменники володіли гаразд сею штукою взаїмного обмінювання ідей. Наше письменство не виявляє на протязі свойого розвою (від Котляревського починаючи) замітних відгуків тих великих течій, які ворушили від XVIII. в. письменницькою творчістю Европи: нема в нас ні великого представника романтизму, ні конґеніяльного представника байронізму (як у Франції Мюссе, в Італії Леопарді, в Еспанії Ґ. А. Бекер, в Росії Лєрмонтов, у Польщі Мальчевскі і Словацкі). Великі европейські прозо-епіки, ті, яких імена означають епохальні фази в розвою штуки

оповідання: Стендаль і Мерімé, Бальзак і Жорж Занд, Фльобéр і Золя, брати Ґонкурти і Бюрже, — не вплинули у нас покищо ні на одного письменника так, щоб можна взагалі говорити про якусь їх школу у нас, хоча вплив їх виявляють майже всі европейські літератури. Техніка нашого оповідання, подібно як і наша драматична техніка, або не виявляє ніякого вищого розвою або є своєрідною парафразою техніки нашої лірики (Стефаник, Кобилянська — В. Пачовський). Пів-юристична ляпідарність Стендаля, всезаймаюча розливність велита Бальзака, ясно палаюча жагучість Жоржа Занда, мраморна непорочність Фльобéра, величава всевидючість Золі, мікроскопійна тонкість Бюржетової лінії — те все ще не стало для української епічної творчости великим епохальним пережиттєм. Але анкета „У. П.“ виявила, що над засвоєннєм дечого з їх творів уже в нас працюється. Яке радісне відкриттє для критика! Між зголошеними перекладами є Стендаля „Абатесса ді Кастро“ та „Ченчі“, Бальзака „Батько Ґоріо“*) — (чому не „Le recherche de l'absolu“, „Eugenie Grandet“ або „Le médecin de campagne“?) — Золі „Рим“, Фльобéра „Салямбó“. Далі декілька річей з Мюссе, В. Гюго, Бульвера („Останні дні Помпеїв“), Дікенса, Толстого та Достоєвського („Брати Карамазови“), а врешті — „Ivanhoe“.

---

*) Оскільки знаю, є переведене давно й видане колишньою „Бібліотекою найзнаменитших повістей“ („Діла“).

Вальтер Скот!

Я умисно не згадував про нього, наводячи імена великих творців романової епіки XIX. в., бо задумав говорити про Скота щойно у злуці з моїми увагами щодо тої молоденької історичної епіки, якої безумовну перевагу в нашій творчости виявила так недвозначно наша анкета. Правда — ні один з представників її не згадує ні словом про те, як ставиться до сього необхідного прообразу всякої історичної повісти, до Вальтера Скота, без огляду на те, чи хоче йти його шляхами чи ні. Бо Вальтер Скот сотворив такий могутній прообраз історіоепічного уподоблення, що після нього лишаються для історично-епічного уподобника тільки два шляхи: або Вальтер Скот або ті, що намагалися вийти поза нього. Сих останніх репрезентує вже доволі самостійно Гюгова „Notre Dame de Paris“ (1831), Текере'я „Henry Esmond (1852), а найкраще Фльоберова „Салямбо“ (1862). В наших часах найяркіщим відблиском Скотової романтики на клясичнім тлі було Сєнкевичеве „Quo vadis?“, а найсильнійшими спробами вийти поза романтику Веверлєя — історичні романи Д. С. Мережковського („Юліян Апостат“, „Цар Петро Великий“, „Ліонардо да Вінчі“), С. Жеромского („Popioły“) та Б. Пруса („Faraon“). Як бачимо — самі Славяне, яких природна лірична вдача, здисциплінована з цілою послідовністю засадами строгої драматики, таксамо витворює в їх творах найвищий тип прозової епіки,

як і лірична в ґрунті річи вдача Фльобе́ра.*) Тому можна критикови висловити надію, що зворот нашої творчости в напрямі історичної епіки буде справді в силі витворити епоху в розвою нашого оповідання. Але тільки тоді, коли наші молоді автори звернуть увагу на архітектоніку подій, психольоґію характерів (часу й людей) та техніку оповідання; сі три моменти — се три угольні камені всякого історичного роману вищого типу. На жаль подибується їх у нашій дотеперішній прозовій історіоепіці в таких примітивних формах, що про історичний роман вищого типу в нас покищо говорити не можна. Причина того, як і в области історичної драми та суспільного роману — ся, що ми не йшли разом з розвоєм европейської творчости, не знали її гаразд і не вміли вчитися від неї.

Ось Вальтер Скот, який таки в І-шій половині XIX. ст. витворив історіоепічні школи не тільки в цілій Европі й Америці, але і в Індіях та в Японії,**) у нас, Українців, не

---

*) Цікаво, що Фльобе́р походженнєм — Норманець.

**) Школу Скота репрезентують: В Росії М. Саґоскін, Бестужев-Марлінський, Н. Кукольник, ґр. А. Толстой; в Польщі: Ю. У. Нємцевіч, Ф. Бернатовіч, А. Броніковскі, М. Чайковський, Ф. Венжик, ґр. Г. Ржевускі; в Чехів: Я. Марек, П. Хохолющек, А. Ірасек; в Німеччині: В. Алєксіс (Герінк), К. Шпіндлєр, Л. Шторх, Л. Бехштайн; в Італії: А. Манцоні, Т. Ґроссі, Ф. Д. Ґвераччі; в Еспанії: Т. Тріба де Козіо, де Ля Ескозура, де Еспронцеда; в

вплинув видатно ні на один твір. Історичні романи Куліша й Костомарова можна ледви поставити на рівні з такими в ґрунті річи другорядними появами, як історичні романи Данилевського, ґр. Алексія Толстого або Мадяра Йошіки. А й „Захар Беркут“ Франка не стоїть на вершинах справді епічного уподоблення. Тому треба критикови звертати увагу молодих письменників на те, щоб вони бралися до своїх завдань з повним знаннєм усіх тих артистичних метод і середників, що їх добула досі висока культура новітньої европейської епіки, починаючи від 2-гої половини XVIII. ст. (Річардзен, Фєльдінґ, Смоллєт). Щойно тоді зможе наша творчість вирівнати сю велику прогалину, яка ще нині ділить її від вершин мистецтва в Европі. А може критик підчеркнути се домаганнє тим сміливійше, що деякі учасники анкети сами відчувають конечність поглиблення намічених артистичних завдань і точно здають собі справу з трудностей, які їм прийдеться побороти. Се дуже відрадний обяв у нашій анкеті. І так один з наймолодших пише: „... Розчитуюся в фільософії історії, щоби знайти таку в українській історії ... Розчитуюся в матеріялах з часів Мазепи й Палія, бо хочу написати повість на підставі конфлікту Мазепа-Палій, котрий мені цілком инакше представ-

Портуґалії: Альмейда-Ґаррет; у Скандинавії: С. Інґеман; в Індіях: Чаттерджі; в Японії: Бакін. — Вичислено тільки найбільше відомих.

ляється, як дотепер його освітлювано...“ (М. Володимир). А инший: „...Працюю над іст. повістями з глибшою психольоґічною основою“ (П. Сосенко jun.)... А. О. Назарук пише про свій роман „Роксоляна“: „... Такій жінці належиться відповідний памятник у письменстві народу, який її видав. Але такий памятник дуже важко будувати. Бо нема ні одної студії, яка представлялаби тло її виступу, а саме перелом середновіча й нових часів та вплив ріжних культур і їх боротьбу (ренесанс!) у тодішнім Царгороді. Тому не знаю, чи дам собі раду з тим нелегким завданнєм...“

Такі голоси незвичайно важні й радують критика тимпаче, що предметом намічених в анкеті історіоепічних уподоблень майже скрізь — великі індивідуальности. Юлій Цезаревич, Роман Мстиславич, Джінґісхан, Василько Теребовельський, Роксоляна, Баязед, Мазепа, Палій, Юрій Немирич — се в першу чергу психольоґічні завдання. Тут кождий з тих характерів мусить як справжній володар суверенно панувати над подіями, коли читач має справді відчути його велич. Всякий справді модерний історичний роман змагає при помочи найосновнійших наукових студій*) до життєвої монументальности й ідейної

*) Французький поет А. де Віні (Vigny) перестудіював до свого історичного роману „Cinq-Mars“ (1828) 116 історичних творів; П. Мерімé збирав матеріяли до

синтетики в розмальовуванню відносин та характерів даної історичної епохи. Се і причина сього, чому пів-фантастична романтика деяких Скотових оповідань („Монастир“) нині тут і там уже не видержує строгої критики (таксамо, як не видержують її нині ні історичні романи Дімас'а ні Ґ. Еберс'а, а з найновійших, попри весь розголос, „Quo Vadis“ Сєнкевича).

Творчий дух новітности домагається подиху дійсности.

Але твори українських письменників, виявлені анкетою, свідчать майже в кождій области поетичної творчости про те, що свідомість національних дійсностей — се нині найвищий ідеал нашої артистичної творчости. Незалежно від оживаючого історичного роману почуваємо її подих і в области віршованої епіки і в области драми, в области суспільного роману та новелі. Молодий Олесь Бабій намагається дати у великій поемі „Гуцульський курінь“ образ траґедії галицької армії. В. Пачовський укладає і збирає матеріяли до історичної епопеї з часів Свято-

---

своєї романової „Chronique de Charles IX“ по всіх архівах і бібліотеках Европи; Фльобе́р заповнив записками до „Салямбо“ вісім товстих томів, а терен свого роману (колишню Картаґіну) прослідживав на місці в Африці цілих два роки. Та проте відомий критик Сен-Беф (Sainte-Beuve) зробив Фльоберови докір, що він — не опанував як слід історичного матеріялу! Сей несправедливий закид болів Фльобера ціле життє.

слава Хороброго „Золотий ріг Царгороду“. С. Черкасенко готує поему „Зелені Жупани“, мабуть на тлі тої визвольної боротьби українського народу, відгуком якої явився вже ранійше прегарний його вірш „Зеленожупанник“.*) Сюди треба зачислити також Ю. Шкрумеляка цікаву спробу віршованої хронольоґії українських князів та гетьманів п. з. „Рідна Книга“. І можна надіятися, що й чисто субєктивна лірика (Карманський, Черкасенко, Поліщук, Шкрумеляк, Павлюк, Обідний) виявить яркійше як наша передвоєнна лірика національні та загально-людські овиди. На жаль не стрічаємо в анкеті ні одної спроби перекладу ні з европейської віршованої епіки (Аріост, Тассо, Мільтен, Бутлєр, Тегнер, Ґете) ні з лірики, хоч тут недостає нам так дуже багато. Треба йти в тім напрямі слідами Лесі Українки, Івана Франка та В. Щурата! Тим цікавійше подибати в анкеті одну-одиноку спробу ліричних перекладів, а саме антольоґії великих ліриків Сходу.

Одну-одиноку, бо нечувана велич великого воєнного пережиття відбирає людині змогу поглиблюватися у мрії та прислухуватися до тих ніжних звуків душі, які все були таємним царством ліричної пісні. Може тому inter arma silent Musae, значить — передовсім співаючі Музи. Воєнний час витворював усе — скорше чи пізній-

---

*) Див. С. Черкасенко. Поезії. Книжка І. Вид. „Дзвін“. 1920.

ше — розцвіт прози. Розвойована епоха реформації витворила в Німеччині спершу прозу Лютрової біблії, опісля прозу Лєссінґа й Гердера, Вінкельмана й Ґетого. У Франції на тім самім овиді вицвітає проза Монтен'я, Декарт'а й Паскаля, в Англії проза Болінґбрука і Юніюса, а далі проза великих епіків XVIII. ст. Страшний реалізм війни не любить тих мерехтливо сяючих крил, що ними звикла пишатися поезія. Його мова — проста, ядерна проза. Може тому дальший розгляд анкети виявляє небагато драм, а зате цілий ряд творів з области сучасного роману й нарису.

В области драми найважнійше те все, над чим працює В. Пачовський. І він яркий примір на те, як українська артистична творчість розвивається від ліричної завуженості до епічних та драматичних далековидів. Той колишній співак розсипаних перел та зітхаючий жрець Лади й Марени заступлений в анкеті аж чотирома драмами, до того одною фільмовою. Але не подав Пачовський свого найважнійшого драматичного твору з часів війни: се історична траґедія „Роман Великий". У ній він іменно краще ніж у всіх теперішніх своїх драматичних працях наближається до ідеалу історичної синтези. Критик бажавби вірити, що Пачовський всеж таки оправдає довіре сих, які передовсім від нього сподіються сотворення української історичної драми вищого типу. Попри Пачовського дуже

цікаво заповідається Черкасенкова „Смерть Леґенди“, мабуть перша вдатна спроба тої ліричнонастроєвої драматики, якої европейським прообразом драма Метерлінка, українською-ж, пожалування гідною карикатурою все те, що продукує Є. Карпенко („Момот Нір“). А Винниченкова пєса „Пісня Ізраіля“ розбуджує питаннє, чи автор все ще вважає драму — усценізованою передовицею на соціяльні теми, чи змагає до тої монументальности ідеї та уподоблення, яка одна в силі витворити справжній твір штуки? Бо надто безпосередна „соціяльність“ виявляється вже нині плісню перестарілости навіть на кількох, колись найбільше голосних драмах Ібзена та Ґ Гавптмана. Але саме в інтересі тої монументальности драматичного малюнку трудно не зазначити, що фільмова драматика, якою Винниченко теж займається, не є доцільною школою для справжнього траґіка. Зрештою як в области лірики так і тут представляється перекладова праця дуже невидатно. Подибується всього два переклади з Шекспіра й один з Ібзена. А клясична французька драма (Расен, Корнейль, Молієр, Ренар), еспанська (Льопе де Веґа, Кальдерон, Морето), німецька (Кляйст, Ґраббе, Геббель) та італійська (Альфієрі, Нікколіні) лишається для нас усе ще майже недоторканим відлогом.

Здається все наново, начеб творче покоління останньої доби почувало якнайглибшу потребу своєї духовости ясувати кроваві моменти

великої пережитої дійсности. Тому область суспільного роману та короткого нарису виявляє тут і там такі вершини розвою, від яких може недалеко до реалізму великих европейських прозо-епіків модерни. Правда, покищо не можна сказати, оскільки два нові романи Винниченка („По той бік" та инший великий соціяльний роман) є дальшими етапами в розвою його романової техніки та його світогляду. Вільно сподіватися одначе, що Винниченко, якого „Записки кирпатого Мефістофеля" (1918) просто чарували вселюдською глибіню провідної думки та красою зображення, і сими романами докаже, що він справді наймогутнійший талант між сучасними оповідачами України. Булаб невіджалувана шкода, якби сей талант витрачувався й надалі на ріжного роду соціяльні брошури та фільми. Я думаю, що нині Винниченко один в силі витворити епоху в нашім суспільнім романі, коли лише схоче бути тільки артистом. Побіч нього цікаво пізнати романову спробу „І в огні її окраденую збудять" найкращого лірика сучасної Галичини, Петра Карманського. Сей твір доказує мабуть зворот нашої творчости в напрямі монументальности та артистичної синтези. Він, правда, в цілости більше інтимна сповідь ліричного самотника, ніж справді предметове, справді епічне зображеннє живучої дійсности. Але в неширокиx межах тої ліричної субєктивности вдалося авторови розмалювати всеж таки доволі широкі овиди

нашого лихоліття. Вдалося йому сотворити таку переконуючу, таку високо трагічну синтезу даних галицьких відносин, що роман Карманського треба вважати найзамітнійшою спробою такої синтези після Франка й Кобилянської. В порівнанню з романом Карманського виявляють романові спроби А. Крушельницького („Змагання“ „Дужим помахом крил“ і ин.) менше поетичної сили та уподобної спромоги. Але зате можна критикови підчеркнути в них змаганнє до чисто предметових малюнків, до синтези sine ira et studio, яка з природи річи представляє великі трудности. Поліщука „Отаман Зелений“ є, як і роман Карманського, більше субєктивною ніж строго предметовою синтезою української революції. Але й він виявляє такий епічний талант автора, що треба сей роман зачислити до важнійших появ нашого воєнного письменства. Зазначу притім, що наше письменство не виявляє покищо деяких родів романової творчости, які в Европі втішаються здавна великою популярністю. Сюди належить нпр.: фантастичний роман (Редкліф, Люйс, Е. А. Гофман, Е. А. По, К. Пелядан); фантастично-науковий (Ж. Верн, Ґ. Вельс), етноґрафічний (Ґерстекер); гумористичний (П. де Кок, В. Буш, М. Твайн) і морський роман (П. Льоті, Й. Лі, Ф. Мерріят). Техніка українського короткого нарису виявляє в деяких молодих письменників значний поступ (особливо в Поліщука). В цілости одначе домагається вона основного ви-

школення на взірцях модерної европейської новелістики (скандинавської, російської і французької).

Такий менше більше образ нашої теперішньої творчости, коли дивитися на неї в цілости.

Її перша признака — се бажаннє зясовувати найзамітнійші життєві та ідейні течії на овидах визвольного національного життя. Але саме тому виступає в нашій анкеті яснійше як колинебудь ся недостача, яка належить до головних хиб українського письменства: недостача артистичних творів на вселюдській основі. Українські письменники ще все не почувають потреби поглиблюватися в історію великих епох людства. Вони ще все — glebae adscripti і в найкращім і відємнім розумінню сього слова. Старинний Схід, Геляда й Рим, епохи ренесансу, реформації, французької революції та чудова епоха Наполєонових воєн — все те світи, ще майже не торкані цілунком українського ґенія. Подумаймо тільки, до яких вершин дійшлаб наша творчість, колиб її видатно запліднювали найздоровійші, найживучійші впливи чужих культур, духовостей і творчостей! Але на жаль не бачиться в нас ніяких видатних кроків наперед. Туди належить невідрадний факт, що наукова часть анкети не виказує ні одного твору по історії всесвітнього письменства, ні одної спроби естетично-критичної студії на теми загально-артистичної творчости. Таксамо невідрадною признакою анкети є те, що історія фільософії

та фільософічна творчість не має в анкеті майже ніякого представника, хоч уже час, щоб побіч Г. Сковороди був у нас ще хоч один новітній представник фільософічної творчости. В злуці з тим бачиться в анкеті недостачу творів з історії релігії та творів релігійного характеру,*) також на шкоду загального уровеня нашої творчости. Бо як довго фільософічні та релігійні студії вселюдських напрямків не стануть частиною нашої культурної роботи, доти етос нашого творчого й життєвого світогляду, а з тим і уровень нашого письменства не зможе піднестися до вершин справді новітньої культури.

Др. Остап Грицай.

Одну спробу зясування теоретичного будддизму дає О. Назарук у своїм романі „Ярослав Осмомисл."

Про культуру національного відродження.

Одною з користей, яку може принести літературна анкета, буде товчок до того, щоб порозумітися бодай теоретично, яка є суть завдань культурної праці в добі національного відродження. В нормальних відносинах у народів, які мають нормальний розвиток за собою, порозуміннє культурних робітників нації відбувається дорогою критики на основі готових уже праць та на основі синтези, яка обіймає весь минулий і сучасний дорібок національної культури. У нас ізза багатьох причин такого основного зясування культурних завдань не було. А тепер за се вже тому труднійше чим досі, що, як виявляє саме анкета, видавничий рух стоїть далеко по заду продукції духових робітень і лучба між творцем та прилюдністю майже не істнує. З другого боку питаннє про внутрішню організацію народу сьогодня більш актуальне ніж колинебудь передтим. І тому анкета потрібне. Питаннє „Що робите?“ було слушно поставлена,

а відповідь на нього дає хоч сяку-таку можність зорієнтуватися у змаганнях тих одиниць, яких сила інтелєкту й амбіція висилає в перші ряди суспільности.

У всіх відповідях слідне напружене почуттє нинішньої хвилі, почуттє національного відродження, що містить в собі живу память останнього вчора й живу тугу за новим будучим. У кождого з робітників пера мабуть більше ніж досі нових плянів і мрій, нових і може їм самим деколи дивних і для них самих несподіваних. З деяких відповідей так і виринає обличе сильно, часом екстатично задивлене в те, що прийде, що мусить прийти, що твориться силою національного хотіння, розуму й чину.

Люде працюють серед найтруднїщих умовин, без надії на те, що їх праця зараз принесе їм користь, на чужині або в краю під чужою владою. Внутрішньою сполукою для них є без сумніву те, що так як тепер дивитися, так як тепер думати чи тужити чи хотіти чи мріяти — досі не вміли. Бо всі вони мабуть більше свідомо ніж решта суспільности переживають добу національного відродження і вплив історичних подій на свою власну психіку.

Основна ріжниця між психольоґією культурного робітника вільної і поневоленої нації така, що вільна нація представляє у своїй власній свідомости і в свому змаганню до дальшого розвою ціле людство, а поневолена нація тільки

себе. (Суспільність поневоленої нації, яка грається в „людство“, є ненормальна). В дальшому зясуємо докладнійше сю справу і звернемо увагу на її звязок з артистичною творчістю. Тут зазначимо тільки, що обговорюючи прояви культурного життя України, не можна говорити про них як щось, для чого вже істнують під кождим оглядом усталені схеми. Се виникає з того, що наша нація переживає тепер глибоке духове перетвореннє і з того, що разом з визволеннєм нашої нації входить у світову культуру новий, досі ні чужим ні нам незнаний наглядно тип свобідного розвою. І тому не хочемо тут кваліфікувати й оцінювати, але зясувати на основі заповіджених змагань ріжних авторів погляд на культурні завдання доби відродження.

Кождий нарід у всіх обставинах змагає до сього, щоб перше всього стати собою, щоби зберегти й розвинути перше всього свій характер і тип. Се і є завданнє національної культури. А се значить не те, що вчив колись Драгоманов: дати українську форму европейській культурі. Ні — се значить дати український зміст і українську форму національному життю, думанню й хотінню. Не в тім річ, щоб дорівнати сусідам у всім тім, чим вони сильні й живі, але щоб витворити власні сили, які перемоглиб чужі впливи і зробилиб їх непотрібними. І не тільки брати, але й давати треба, а перше, що Україна може дати світовій культурі, се власне

національне визволеннє, се розвиток власного вільного духового життя. Сього не зробить за нас ніхто. І се єсть основне і разом з тим найвище наше культурне завданнє доби відродження.

Змаганнє до виконання сього завдання приняло у нас головно форму політичної боротьби. А що невідрадні політичні відносини цілими століттями перепиняли наш вільний розвій, то змістом національного життя мусіла стати безнастанна політична боротьба. Зосередненнє уваги й сил нації на справу визволення мало такий відємний вплив на наш культурний розвиток, що і загострило волю й чуттє і рівночасно обмежило духовий овид суспільности з „людства“ на „націю“ і надало пятно актуальности всякій духовій праці. Се проявилося між иншим в суспільному життю характеристичним головно для Галичан довоєнної доби наклоном до „політиковання“, а на Великій Україні наклоном до буцімто революційного соціялізму. З тим вяжеться зріст публіцистично-пропагандних тенденцій в публичному життю й перевага ліризму в поезії. Сі явища, звязані з пробудженнєм української суспільности до життя, були в даних обставинах конечністю, були випливом політичних відносин, а по части й сеї сумної дійсности, що в нас число інтеліґенції мале. Та хоч се обмеженнє духового овиду нації як усяке обмеженнє є небажаним явищем, але воно було з огляду на політичні обставини потрібне, бо в його основі

лежало бажаннє творити історичний зміст національного життя. Далеко гіршою ніж односторонна, обмежена чинність, була пасивність, культурне підчиненнє чужим впливам та плеканнє виключно інтелєктуальних цінностей в роді похвального, але мало продуктивного архіварно-етнографічного культу народніх мас і народньої минувшини, що займає добу майже цілої другої половини 19. віку. Але й ся доба означала вже ріст по періоді, що попередив романтиків і почався з початком 18. віку та характеризується безнастанним занепадом самостійного політичного життя й розладом між масами й вищими верхами суспільности. Разом з національною свідомістю й національним хотіннєм засипляла тоді національна культура, живучи тільки споминами доби політичної боротьби за незалежність. Слабку нитку національної традиції ратував Котляревський, збираючи, але тільки в сатиричній формі, традицію козацтва.

Та на марне булоб пішло діло Котляревського, якби доля не дала нам Шевченка. Дитина зпід мужицької стріхи й тільки вона могла вратувати і вратувала скарб нашого національного духа. Ся обставина, що Шевченко родився кріпаком, незвичайно характеристична, бо вказує, що носителі нашої національної волі й думки, ті, що її зберігають і являються її останнім прибіжищем, се не хто инший, як найчисленнійша, найбільше пригнетена, але найбільше зі землею

звязана селянська частина суспільности. Сей широкий фундамент нашого національного життя й культури є запорукою трівалости будівлі національного духа, що буде на тім фундаменті побудований та разом з тим ясно, що тільки культура, яка буде рости з долу, яка буде ділом цілого народу та буде мати спроможність поширюватися і вникати до всіх хочби найдрібнійших клітин національного організму, — тільки всенародня культура може бути українською культурою. А така культура росте поволи і тим повільнійше, чим менше політичної свободи, чим менше участи народніх мас в суспільному й політичному життю. І тому без політичного визволення її розвиток — неможливий.

Сучасне поколіннє переживає подвійну революцію: внішню і внутрішню, політичну й культурну. Внутрішню, культурну революцію може до певної міри довершити навіть душа одної людини — сама в собі (Шевченко!). Але аж тоді, як переоцінка цінностей обійме увесь нарід, аж тоді спроможеться він на повну визвольну боротьбу, яка щойно може забезпечити свобідний розвиток своєї культури. У нас довго сі дві умовини вязалися у блудне колесо. Політична неволя гасила духа, а без духового визволення не могло бути політичного. На те, щоб розірвати се блудне колесо, сказав Шевченко, збираючи зміст свого життя в „Заповіті“: „Вставайте, кайдани порвіте,“ бо тільки чинність, живе діло боротьби визво-

лює духа. А се духове визволеннє се те мінімум успіху, який дає боротьба без огляду на її реальний вислід. Де нема свободи, там боротьба за свободу може дати ті внутрішні цінности, які в нормальних відносинах дає свобода. Се важне перше всього у відношенню до артистичної культурної та ідеольоґічної творчости. Завданнєм поезії та фільософії є й було по всі часи й у всіх народів стверджувати, що основна, остання і найвища чинність усякого діла се моральна цінність людини. Так вяжеться політична боротьба нації за визволеннє з питаннєм про національну і вселюдську культуру. Тому мінімум національного завдання сучасної доби є добути та увіковічнити, а перше всього у свідомости власної нації виплекати сі етичні цінности, яких вимагає і які дає визвольна боротьба. Завданнє поетів та ідеольоґів доби національного визволення се в першу чергу зясувати з внутрішнього досвіду покоління, що підняло визвольну боротьбу, катеґоричний імператив національного хотіння для слідуючих поколінь.

Засадниче питаннє нашої культури звучить нині: Чи вже розуміємо, чи в основу нашого цілого думання поклали, чи в чуттє, нерви і мязи приняли сю правду, що тільки свобода є основою національної культури, що кожда культура духа спирається на культурі волі і що тому найвищий культурний ідеал се етична людина у свобідній нації? А культура волі є діло найбільше

внутрішнє й безпосередно від нас залежне, діло, що дається вести у всіх обставинах, а найкраще й найсильнійше розвивається в періоді боротьби за незалежність. І тому психольоґія творчости доби відродження мусить мати прикмети, які дає боротьба. З тих прикмет найціннійша буде проява внутрішнього визволення, яке поширює духовий овид і родить найбільше творчу енерґію буття: свобідне рішеннє. Поет доби відродження мусить бути представником свобідної людини. Тоді буде представником людства в своїй нації. Повинно бути для нього легким завданнєм учити радости життя, радости з посвяти, з боротьби, з побіди духа над матерією. Повинен учити сміливости думки, гордости чуття, витревалости хотіння. Від його слова повинні нерви дрожати ритмом нової радісної музики, а мязи пучнявіти силою. Діло поета змінити навіть погане минуле в ясне й леліяти будучність так, як хоче неосвідомлена ще туга нації за повним розвитком. Їх діло врешті сотворити новий ідеал людини, що ставби предметом туги всіх фізичних і духових сил народу. Ті, що сього не вміють в добу відродження, навіть коли будуть великими артистами — поетами не будуть.

Поети не одинокі вчителі нації, хоч вони їй наймилійші, бо найбільше діточі, найменше віддалені від природи, їх найтрудніще закувати в зневіру, самопогорду, якої учить усяка чужа культура. Та є ще инші вчителі народу, педаґоґи, теоретики

і практики політики, орґанізатори. Всі вони будуть помилятися у своїх замислах, коли не збудують своїх поглядів на тім, що моральні цінности нації і кождої людини в нації з окрема є основою всякого розвою. Без сеї основної правди не можна зрозуміти ні минулого ні сучасного, ні передбачити будучого. Без сеї основної думки будуть шукати обновлення нації в чужих силах, в чужій культурі й чужій помочі. Будуть носити решетом елєксір життя з чужих складів і вливати його „в українську форму“. Поки елєксір в їх головах не завоняє, а вони не стануть чужі наперед свому народови, а врешті й собі. Се представники „єдіної“ чи „універсальної“ культури, яких у нас на жаль було і ще є забагато.*) Їх великий Люціфер се Гоголь. Живий соняшний поет, коли пише про Україну в „Тарасі Бульбі“, „Вечерах на Диканці“ то-що, до божевілля сумний сміхун, сатанічний артист, поменшитель людини, коли пише про Росію для Росії. Тільки артист — не поет уже в „Ревізорі“, в „Мертвих Душах“. В найновіщих часах бачили ми падучу зорю Михайла Яцкова. Його розвиток вивів його поза межі збірної психіки українського народу. А разом з тим він затрачував свій талант. Сьогодня він не поет уже. Він мертва душа. Хіба що потрясе ним глибоке покаяннє. А знов Винниченко ще не

---

*) Див. О. Бурнатович: „Українська ідеольоґія революційної доби“.

поет, тільки талановитий, поетизуючий публіцист і тільки тому, що не вмів обмежитися. Не вмів зійти з людства в націю. Та він мабуть в сьому напрямі розвивається. Сі три неґативні приміри се один з доказів, що є тільки один рід духової культури: національний. Дорога до неї веде через національну свободу чи боротьбу за свободу.

Тільки матеріяльна культура є універсальна. Універсальні є трамваї, гармати, ліки, математичні формули, закони хемії і навіть закони психольоґії чи естетики. Та нема універсального смаку, привичок, традицій ні навіть релігій.*) Бо нема універсальних почувань ні хотіння. Чисто умова культура — діло обєднання людей в боротьбі з природою. Се тільки одна сторінка, одна частина людського духового життя. І не найважніща, не найбільш основна, ні найбільш первісна. Свій фізичний, естетичний і моральний ідеал творить і находить людина наперед в родині, далі в нації. А що всяка форма, всяка ідея — се межа, то й ідеал се в першу чергу обмеженість. Свідомо в безнастанній боротьбі плекає людина свою кровну окремішність, свій тип у самому собі, в родині і в нації. Людство се тільки остання, найширша, найбільш загальна форма свідомости людського типу.

*) Як відомо, релігії привязані до певних рас і кліматів. Тай навіть в їх нутрі є ріжні границі й сильні відміни. А простий народ майже не відчуває „горішних“ змін.

Найширша, наймрачнійша і як цілість найменш повна змістом. Се поширена до абстракту нація. І тому протиставить людина поняттє нації поняттю людства все там, де істнованнє нації загрожене иншою частиною людства. З сього обмеження і протиставлення виникає психольогія й етика боротьби народу за незалежність. І родина і одиниця і людство підчиняються тут нації, в ній зміщаються і в ній находять собі представника.

Тому возвольна боротьба поширює духовий овид народу, підіймає почуттє національного достоїнства і дає народови свідомість, що він є представником людства у своїх змаганнях. Тоді нарід стає законодавцем в области суспільного і політичного життя. Тоді його діланнєм кермує погляд, що йому вільно ужити всеї своєї сили до безоглядної боротьби за здійсненнє національних цілей. Тоді в свідомости творчих провідних умів бере нарід на себе одвічальність за вселюдські ідеали добра і краси. І щойно тоді овид духових інтересів його поширюється до планетарних, космічних мір. Тільки вільний нарід міг сотворити піраміди, дати автора книги Ґенезіс, дати Гомера і Фідія, Дантого, Шекспіра, Ґете чи хочби Толстого.

За слідами духового визволення шукаємо, переглядаючи анкету. У змаганнях і замітках, які там вичитуємо, слідні справді всі добрі творчі настрої і наслідки отсього великого всенароднього

рішення на боротьбу за незалежність, яке ріжними способами і в ріжних постатях переводить український нарід з 1917 р. на жаль усе ще без повного успіху. І мабуть сі неуспіхи причина того, що побіч творчих зустрічаємо тут також спиняючі й ослаблюючі настрої, а то і такі стремління. Спробуємо їх схарактеризувати і на кількох прикладах показати.

З усіх відповідей на анкету явні два основні змагання. Одно се боротьба за те, щоби вдержатися на поверхні практичного життя. Кождий з осібна намагається передержати лихоліттє еміґрації. Тут знаменні отсі короткі вимовні замітки старих і молодих робітників і робітниць пера про те, як випадає перо з рук, ослаблених голодом і холодом. Як марнуються заслужені. Як тяжко молодим жити надіями. А друге змаганнє се наче горда відповідь на злиденну дійсність, сильне бажаннє і незломна воля піднятися духом понад сучасний побут нації, завзято обороняти свідомість власного визволення. Є се змаганнє приготовити нові часи, добути навіть з розгрому сили і надії — власною працею. А ся праця се все „праця над собою“. Праця нації над собою. І тому говорить анкета безнастанно у всіх відповідях про людину, нову людину нової доби. І виявляє сю людину в тім, що каже про те, що вже зроблене, про те, що робиться і що хочеться робити.

Сю працю нації над собою, над типом,

характером і способом виявлення національного духа й хотіння роблять одні свідомо, доцільно, наче з почуття обовязку, наче спонукані суспільною амбіцією, — а другі немов несвідомо, немов байдужні до суспільного життя. Сі другі се ті, що шукають „чистої“ правди, „чистої“, „мистецької“ краси. — А сі перші то давнійший тип „каменяра“, тільки богатший досвідом, переживаннєм, інтензивністю напруження й чуття. Сі ідуть далі по шляху, який визначив Франко і так як він і його сучасники нагадують сих людей, про яких Карляйль казав, що вони в службі свого народу спосібні бути всім: священиками, вождами, поетами, письменниками, законодавцями і простими жовнірами — відповідно до того, чого нації в дану хвилину треба. Їх основна прикмета се щирість і невідпорне почуттє дійсности. В наших обставинах люде того типу мусять бути справді всім. І тому може в жадному напрямку не досягають вони вершин, яких досягненнє можливе їм з їх природи. Така була й особиста траґедія автора „Мойсея“. Теперішнє положеннє вимагає також всесторонніх діячів, ставляючи тяжкі вимоги тим, що більше від других мають почуття обовязку супроти нації. Виразно зачеркується сей тип в особі Назарука.

Протиставленнєм до нього формально є Турянський. Се тип частий у народі, який має високо розвинену культуру — тип слуги „чистої“ краси чи правди. Між ними треба

дати місце Бирчакови, Пачовському, Шкрумелякови, Поліщукови, Карманському і т. д. А всіх їх обєднує пануюча вже над усім нашим духовим життєм єдність національного чуття.

Очевидно анкета дає не матеріял, тільки зазначує напрямки, в яких належить сподіватися розвою ріжних змагань. Наведені далі приклади взяті по части з недрукованих ще творів наших письменників, згаданих в анкеті.

Найвиразніще кидається в очі сильний наклін до мемуаристики. Оголошені вже досі спомини ріжних авторів вказують, що причиною сього наклону є не тільки бажаннє залишити в памяти події світового значіння, але й записати сі переживання, що викликали перестрій власного внутрішнього життя. Ся мемуаристика се заповідь і початок сучасного українського роману. З тих споминів виринають перші модерні українські люди. Вільні люди, котрі зірвали раз на все з рабством у душі й життю, люди, котрих вільними зробила служба справі свободи. Мемуари з доби визволення зясовують новий змисл нашого національного життя, розвинений в подіях. Але спомини, хоч і дають найреальнійше потвердженнє живучости національної душі, та по формі се з правила пасивний і нетворчий вислів визвольного змагання нації. Тільки творчі уми надають своїм споминам мистецькі цінности.

Всі знамена глибокого перетворення людини під впливом визвольної боротьби мають

нариси Шкрумеляка. „Поїзд Мерців“ — се наче мемуари, наче новелі. Гроза дійсности, жар чуття, невимовлена сила мовчазного ідеалізму самопосвяти і терпіння, се живло сих нарисів. По формі се змодернізована народня епіка, дивно пересичена ліричним жаром і закрашена подекуди жахливим гумором та глумом болючої рефлексії. Сильно плястичні образи мають часто характер неначе символічних видінь там, де говорять про дивні звязки життя зі смертю, краси з огидою, саможертви зі свободою.

У другім напрямку пішов Карманський. В повісти, яку назвав „В огні її окраденою збудять“ („роман-хроніка“), дає синтезу сього духового переконання, що несе людині, а за нею суспільности боротьба нації за свободу. Лірик, довго непоправний песиміст, що досі ритмами одноманітними як осінний дощ сковував надмір свого чуття і буяннє своєї рефлексійної думки, яка безсильно намагалася обняти космос — кидає тут віршовану неволю і пише прозою про добу найсильнійших переживань свого життя. Зміст його повісти: визволеннє через боротьбу. Провідна думка така, що син поневоленої нації ні любови зазнати ні щастя любовного дати не може. І родинне життє людей приналежних до поневоленої суспільности се тільки вегетація, з якої втікає жива душа, змучена нудьгою. Таку суспільність бачить автор в Галичині до війни, дає образ подружа, завязаного з любови і роз-

битого скукою по смерти дитини. Коли галицький народ піднявся до боротьби, йде герой повісти у вир праці і перебуває з галицькою армією все в горячковій діяльности аж до її розвалу. Рани і грудна недуга кидають його на смертну постіль. Тоді несподівано стрічає його у шпиталі дружина, яка весь час боротьби служить як сестра-жалібниця при Г. А. Хоч Полька, служить тій самій ідеї, що чоловік, бо хоче спокутувати свою вину перед ним як своїм чоловіком і як сином України. І тут приходить примиреннє і нова любов, яснійша і краща ніж давнійше. Та приходить і смерть чоловіка. Вмирає вільний, побідний. Ось нарис нової етичної культури, що росте з дійсности, з подій і переживань загалу на українській землі. З цілости повісти Карманського так і чується мимо грізного розвитку подій, що ведуть армію до катастрофи, стихійну радість з боротьби за свободу, за цінність вищу ніж усе, що може життє дати.

До того типу повістей належить Поліщука „Отаман Зелений". І тут автор бере за основу ще свіжу дійсність, але дбає більше про суспільний бік подій, ніж про переживання. Його „Зелений" се не той реальний, за стихійним чуттєм ідучий оборонець українського села та його характеру, а наче стилізований провідник мас, суспільний діяч. А всеж таки і він дає ясний, подекуди з магічною силою ділаючий образ обновлення і пробудження до життя українського народа.

Ще більше активности в обновленню національного хотіння і його традицій проявляється у змаганню до історичної повісти і драми. Тут фантазія артиста та поетична інтуіція письменника перетворює давно забуте в образ нового життя, будить на дні душі притолочені, сильні колись історичні інстинкти і бажаннє свобідного життя, дає науку і надію, а перш усього обновлює почуттє достоїнства й віру в національну ідею. Найбільш енерґійне змаганнє в тому напрямі виявляє в области повісти Назарук, в области драми Пачовський. З артистичного боку повість Назарука „Ярослав Осмомисл“ не може вдоволяти. Та не можна відмовити авторови великої сили поетичної інтуіції й величезної енерґії у відтворюванню історичного тла. Постать батька Осмомисла і далі сам князь Осмомисл — се живі люде, повні глибоких і високих намірів, звязані всіми нитками свого єства з епохою, в якій живуть і з галицькою землею, яка в їх особах находить таких представників, за якими він сьогодня свідомо тужить. Князі Назарука се представники вільної нації з усіми прикметами і хибами середньовічних, ще троха поганських, ще не зовсім християнських, під впливом візантійської культури стоячих, але мало від неї ще залежних представників українського народу 12. століття. Назарука потягають індивідуальности великі, сильні, які не ставляться байдуже до всього того, що кругом них діється і дають своє пятно добі,

в якій живуть. Найбільш енерґічна відповідь на змагання ворога се власне змаганнє до того, щоб самим панувати. Назарук се представник тої туги в нашім народі і мабуть тому звертається залюбки до князівського періоду. З тоїж причини мабуть потягає його теж могутня постать Роксоляни. Свідчить про се теж його повість „Проти орд Джінґісхана". Назарук студіює всі засоби людської могутньости, силу, ум, красу. І всіх засобів хоче придбати свому народови. Звідси його бажаннє дати як вислід досвіду всього життя книгу життєвої мудрости, про яку згадує в анкеті. Він учить народ, як бути сильним.

На окрему студію заслугує остання творчість Пачовського, якому доба визвольної боротьби певно поможе досягнути сього високого лету, який він намітив собі вже тоді, коли писав „Сон української ночи": дати ідеальний образ української людини, взяти його з історії, з минулого і зробити вічно тревалим.

Внутрішнє перетвореннє і духове висвободженнє людини проявляється орґанічно у Турянського в оповіданню „Поза межами болю." Проста фабула, смерть кількох людей на недоступних вершках Карсту серед снігу і голоду підчас великої війни. В тій сценерії ставить життє сих на певну смерть засуджених людей перед проблємом, який виявляє всю глибінь упадку людства. Драматичний конфлікт міс-

титься в питанню, чи мають пробувати ратуватися від смерти тим, що будуть їсти тіло товариша. Найбрутальнійший конфлікт межи шлунком і душею, котра в годину смерти хоче зберегти бодай ідеальну вартість людини. І смерть і життє уступають на другий плян перед сим конфліктом і побіджує людяність. Се проявляється смертю всіх з виїмкою того одного, в якім любов і туга за ріднею наче чудом удержує довше ніж у других силу життя. Наче ідеальна енерґія духа побіджує матеріяльну мертвоту. „Поза межами болю“ се рідкий у час прояв творчої енерґії, змагаючої до того, щоб артистичну концепцію побудувати в мірах світової проблєми.

На всіх тут обговорених прикладах замітне теж пятно актуального життя, того пересадного ліризму і наклону до публіцистики, про які вже в горі була мова. Та все таки відповіди на анкету так як боротьба, що за нами, свідчать про те, що наш нарід нестримною лавою на всіх областях свого життя йде вперед: до того, щоб бути вільним у всіх проявах свого життя і перш усього в свому нутрі. Се і є основа культури відродження.

Олекса Кущак.

ЗМІСТ

DEC

Стор.

Осип Назарук: **Вступ** 3

Іван Німчук: **Загальні уваги й кілька цифр** 5

Остап Грицай: **Естетично-критичні висновки** 11

Олекса Кущак: **Про культуру національного відродження** . 29

11. Осип Левицький: **Галицька Армія на Великій Україні.** Спомини. Відень 1921, ст. 194, 16⁰. Ціна 500 кор.
12. Др. Лука Мишуга: **Похід українських військ на Київ** (Серпень 1919). Відень 1920, ст. 27, 16⁰. Ціна 50 к.
13. Др. Ілько Цьокан: **Від Денікіна до більшевиків,** Фраґмент споминів з Радянської України. Відень 1921, ст. 19, 16⁰. Ціна 40 кор.
14. Іван Німчук: **Українська військова орґанізація у Відні в днях перевороту.** Причинок до історії будови української держави в Галичині. Відень 1922, стор. 16, 16⁰. Ціна 50 кор.
15. Евген Зиблікевич: **Зі споминів Січовика.** Відень 1921, ст. 16, 16⁰. Ціна 40 кор.
16. Микола Евшан: **Великі Роковини.** (1. листопада 1918 до 1. листопада 1919). Реферат, виголошений на святі 1. листопада у Винниці. Відень 1920, ст. 26, 16⁰. Ціна 60 кор.
17. **Документи українського мучеництва під Польщею.** Бесіда українського священика перед судом польських наїздників у Галичині. Відень 1921, ст. 24, 16⁰. Ціна 50 кор.
18. **Польська кольонізація Східної Галичини.** Відень 1921, ст. 14, 16⁰. Ціна 40 кор.
19. **Українська школа в польськім ярмі в Східній Галичині.** Відень 1921, ст. 30, 16⁰. Ціна 50 кор.
20. **Українська делеґація Східної Галичини в Ризі.** Ноти делеґації до мирової конференції, постанова Найвищої Ради з 11. липня 1919 в справі Східної Галичини. Відень 1920, ст. 16, 16⁰. Ціна 40 кор.
21. **Перша Сесія Всеукраїнської Національної Ради.** Відень 1921, ст. 36, 16⁰. Ціна 60 кор.
22. Др. Лука Мишуга: **Підкарпатська Русь.** Сучасний стан. Відень 1921, стор. 24, 16⁰, Ціна 60 К.
23. Др. Лука Мишуга: **Князь Ярослав Осмомисл.** Рецензійний начерк повісти Осипа Назарука. Відень 1920, ст. 16. 16⁰. Ціна 30 кор.

24. Др. Остап Грицай: **Василь Стефаник.** Спроба критичної характеристики. Відень 1921, стор. 24, 16º. Ціна 50 кор.
25. Др. Остап Грицай: **Щурі.** Малюнок з суспільного підземелля. Відень 1922, стор. 16, 16º. Ціна 50 кор.
26. Др. Осип Назарук: **Студентство й політика.** Відень, 1921, стор. 16, 16º. Ціна 50 К.
27. Др. Осип Назарук: **Корупція в державнім життю.** Відень 1921, стор. 16, 16º. Ціна 50 К.
28. Др. Осип Назарук: **Про новий тип кирині.** Причинок до історії еміґрації. Відень 1922, стор. 32, 16º. Ціна 80 кор.
29. І. Кревецький і Др. О. Назарук: **Як писати мемуари.** Пояснення і практичні вказівки. Відень, 1921, стор. 34, 16º. Ціна 60 кор.
30. **Das ostgalizische Problem,** з картою Східної Галичини. Відень 1920, ст. 16, 8º, також у мовах французькій і англійській.
31. **Ostgalizien als unabhängiger neutraler Freistaat.** Відень 1920, ст. 12, 8º, також у мовах французькій і англійській.
32. **Ostgalizien,** ein selbständiger Freistaat, herausgegeben vom Ostgalizischen Nationalrat. Відень 1920, ст. 54, 8º, також у мовах французькій і англійській.
33. **Die ostgalizische Frage.** Eine Information über den jetzigen staatsrechtlichen und internationalen Stand. Відень 1920, ст. 16, 8º, також у мовах французькій і англійській.

„Український Прапор“

Офіціяльний орґан Галицького Уряду

Виходить раз на тиждень.

Ціна одного числа 60 кор.

Друковано 1000 примірників.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY